RECOFTC
THE CENTER FOR PEOPLE AND FORESTS

บทบาทหญิงชายและป่าชุมชนภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลง

บทเรียนจากบ้านทุ่งยาว จังหวัดลำพูน ประเทศไทย

ปวนา อุพาดัย, รัชดา อาภรณ์ศิลป์, และสมหญิง สุนทรวงษ์

บทบาทหญิงชายและป่าชุมชนภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลง
บทเรียนจากบ้านทุ่งยาว จังหวัดลำพูน ประเทศไทย

ลิขสิทธิ์ © ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า
(RECOFTC – The Center for People and Forests)
สิงหาคม 2556
กรุงเทพ, ประเทศไทย

ภาพประกอบทุกภาพในหนังสือเล่มนี้เป็นลิขสิทธิ์ของ © RECOFTC

ห้ามมิให้ผู้ใดนำส่วนใดส่วนหนึ่งหรือทั้งหมดของหนังสือเล่มนี้ไป ทำการคัดลอกโดยวิธีถ่ายเอกสาร โรเนียว พิมพ์ด้วยเครื่องจักรหรือวิธีการอันใดเพื่อนำไปแจกจำหน่าย ห้ามลอกเลียนเปลี่ยนแปลง หรือเผยแพร่ส่วนหนึ่งส่วนใด หรือทั้งหมดของหนังสือเล่มนี้ นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากเจ้าของลิขสิทธิ์

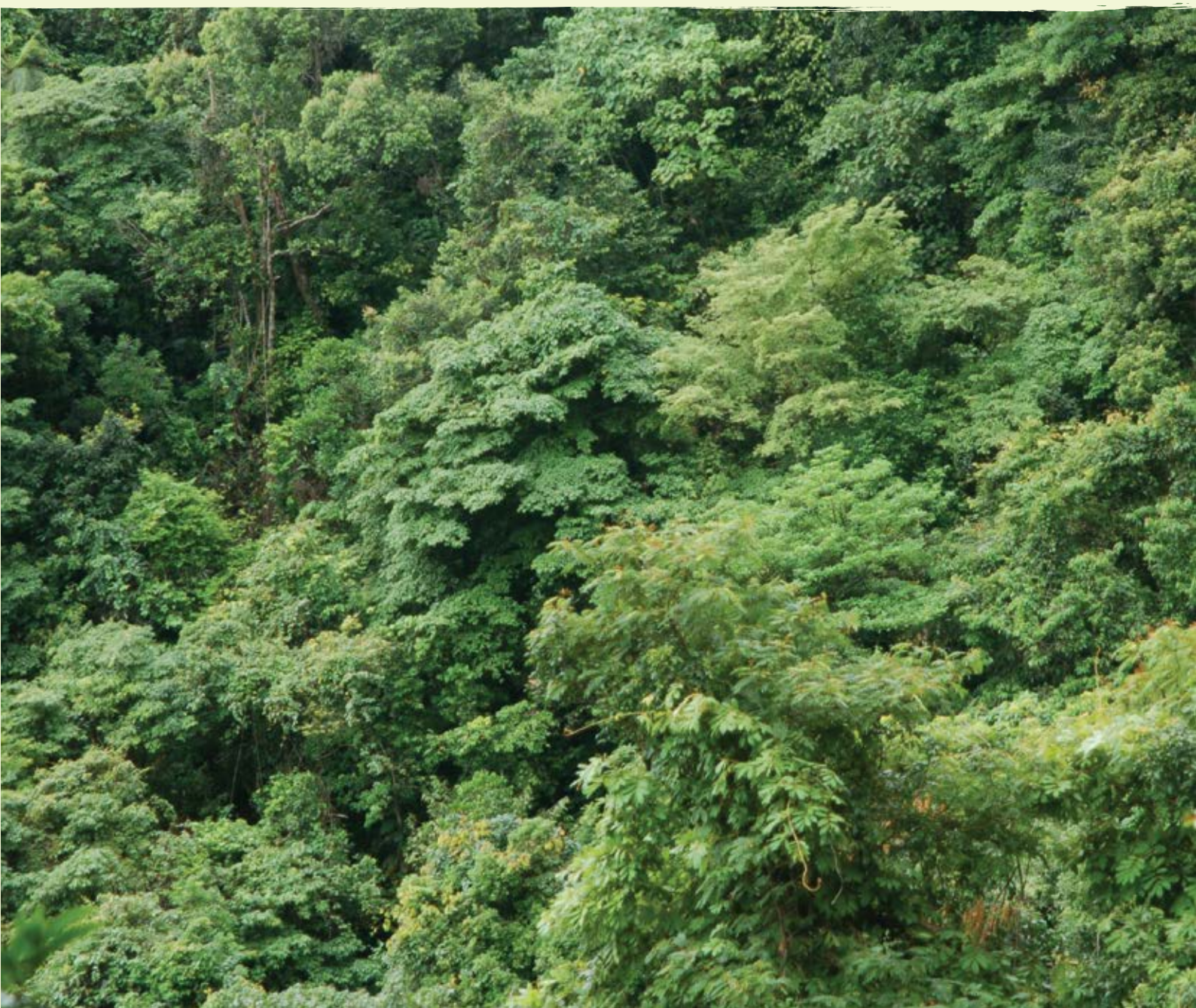
กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการส่งเสริมสิทธิและบทบาทหญิงชายให้เป็นกระแสหลัก โดยศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า (รีคอฟ)

คณะผู้เขียนขอขอบคุณอย่างยิ่งต่อผู้ให้สัมภาษณ์ทุกท่าน และสมาชิกชุมชนบ้านทุ่งยาวสำหรับเวลา ความอบอุ่น และความเอื้อเฟื้อในการแบ่งปันเรื่องราวที่มีคุณค่า คณะผู้เขียนขอขอบคุณสำหรับคำแนะนำ และงบประมาณจากผู้ประสานงานแผนงานประเทศไทย และผู้ประสานงานโครงการทุกท่าน

คณะผู้เขียนขอขอบคุณคุณวิเศษ สุจินพรัหม คุณสุภาภรณ์ ปันวารี และคุณรัชดา อาภรณ์ศิลป์ สำหรับเวลาและความรู้ โดยเฉพาะคุณรัชดา อาภรณ์ศิลป์ที่ได้สนับสนุนการดำเนินงานสำรวจในพื้นที่ งานศึกษาชิ้นนี้คงไม่สำเร็จหากปราศจากการสนับสนุนนี้ คณะผู้เขียนขอขอบคุณการสนับสนุนจากแผนกต่างๆ ภายในรีคอฟสำหรับคำติชมร่างต้นฉบับของงานศึกษานี้

ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับงานของรีคอฟด้านบทบาทหญิงชายและสิทธิสามารถดูได้จาก www.recoftc.org/site/Gender/ หรือติดต่อที่ bhawana.upadhyay@recoftc.org

สารบัญ

กิตติกรรมประกาศ	i
บทคัดย่อสำหรับผู้บริหาร	1
ภูมิหลัง	2
ภาพรวมป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว	4
บทบาทเฉพาะหญิงชาย ความรับผิดชอบ และสิทธิ	5
การมีส่วนร่วมของผู้หญิงในกิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชน	7
การเสริมสร้างศักยภาพในการจัดการป่าอย่างมีประสิทธิภาพ	8
บทสรุป	9
บรรณานุกรม	11

บทคัดย่อสำหรับผู้บริหาร

ภายใต้การเพิ่มขึ้นของประชากรและพลวัฒน์ทางสังคมที่มีผลต่อป่า และคนที่พึ่งพิงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้บนโลกใบนี้ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ รวมทั้งกลไกที่เกี่ยวข้องกับการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกจากการทำลายป่าและการทำให้ป่าเสื่อมโทรมในประเทศกำลังพัฒนา (เรดด์พลัส) ตลอดจนประเด็นความสนใจด้านพลังงานและความมั่นคงทางอาหาร ได้สร้างความท้าทายแก่ทั้งหญิงและชายให้เปลี่ยนบทบาทใหม่ในการจัดการทรัพยากร การให้ความสนใจเรื่องป่าและผู้ใช้ประโยชน์จากป่าจึงเหมาะสมอย่างยิ่งในสภาวการณ์เช่นนี้

หากการกำหนดโครงการด้านป่าไม้ไม่ได้คำนึงถึงมิติหญิงชายอย่างเพียงพอ ย่อมจะทำให้เกิดความเสี่ยงที่ทำให้เพศหญิงกลายเป็นผู้ด้อยโอกาส ขาดมั่นคง และสิ้นหวังยิ่งขึ้น ทั้งยังส่งผลให้กรอบนโยบายและโครงการป่าไม้ไม่เกิดผลใดๆ ขึ้นในพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม

งานศึกษาชิ้นนี้ได้วิเคราะห์บทบาทเฉพาะของหญิงและชาย ความรับผิดชอบ และสิทธิ โดยพิจารณาระดับการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ การจัดการ และการดูแลป่าและทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว จังหวัดลำพูน ทางภาคเหนือของประเทศไทย งานศึกษานี้เน้นศึกษาบทบาทที่แตกต่างระหว่างหญิงและชาย ความรับผิดชอบ ความรู้และภูมิปัญญาดั้งเดิมเกี่ยวกับป่าชุมชน และอิทธิพลต่อการใช้และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่ากิจกรรมที่เน้นเสริมสร้างความสามารถ โอกาสในการจัดการป่าชุมชน เช่น การมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง และโอกาสในการพัฒนาความรู้ผ่านกระบวนการฝึกอบรม ซึ่งโดยทั่วไปผู้ชายมักมีโอกาสมากกว่า ส่วนผู้หญิงมักมีส่วนร่วมในกระบวนการเพียงเล็กน้อย เป็นลักษณะเชิงรับ และเป็นในลักษณะที่ให้ข้อมูลมากกว่าร่วมตัดสินใจ งานศึกษานี้สรุปและเสนอแนะว่าต้องนำประเด็นปัญหาเหล่านี้มาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนานโยบายและโครงการป่าไม้ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เพื่อให้แน่ใจว่าจะเกิดการแบ่งปันผลประโยชน์ระหว่างหญิงและชายอย่างเป็นธรรม และส่งผลให้ผู้หญิงมีสิทธิที่เท่าเทียม เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนา ท้ายที่สุดนี้ งานศึกษาแสดงให้เห็นว่าเราจำเป็นจะต้องให้ความสำคัญต่อการเป็นตัวแทนของหญิงชายให้ลึกซึ้งไปกว่าเพียงแค่กำหนดสัดส่วนของจำนวนชายและหญิงในการเป็นตัวแทนเท่านั้น

ภูมิหลัง

ตัวอย่างจากประเทศไทยพบว่า ปริมาณอาหารร้อยละ 60-70 มาจากป่า ไม่ว่าจะเป็นพืชผัก เมล็ด ผล เห็ด ยาง สัตว์ป่าและแมลง ผู้หญิงซึ่งเป็นผู้พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในป่าเพื่อการดำรงชีพ มีความรู้มากมายเกี่ยวกับลักษณะ การกระจาย และแหล่งเก็บหาผลผลิตจากป่าและสมุนไพรท้องถิ่นต่างๆ

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ รวมทั้งกลไกการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกจากการทำลายป่าและทำให้ป่าเสื่อมโทรม (เรดด์พลัส) และความท้าทายด้านความมั่นคงทางพลังงานและอาหาร ทำให้มนุษย์ต้องกลับมามองความสำคัญของป่า ประชากรที่พึ่งพิงป่า โดยเฉพาะผู้หญิงกำลังเผชิญความท้าทายในการปรับบทบาทให้สอดคล้องกับการปรับกระบวนการด้านการจัดการทรัพยากรใหม่ภายใต้บริบททางประชากรที่เปลี่ยนไปเพราะผู้ชายอพยพเข้าไปทำงานในตัวเมือง ในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา เหตุการณ์ความไม่สงบทางการเมือง ความรุนแรงด้านต่างๆ การลดลงของพื้นที่ป่า การทำลายป่า การทำลายแหล่งน้ำ ความเปราะบางที่เกิดจากการใช้ที่ดิน คุณภาพดินเสื่อมโทรม ภัยแล้งและอุทกภัยที่เกิดบ่อยครั้ง ปัจจัยเหล่านี้มีผลทำให้สถานการณ์ความเป็นอยู่ของคนท้องถิ่นแย่ลง และเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงทางอาหาร โดยเฉพาะต่อครอบครัวที่ยากจนและครัวเรือนที่มีผู้หญิงเป็นผู้นำ (อุพาดัย, 2548)

ในขณะเดียวกัน ผู้ชายจากชนบทก็หาโอกาสออกไปทำงานนอกภาคเกษตรในเมืองมากขึ้น ในทางกลับกันส่งผลให้ผู้หญิงต้องทำงานในภาคการเกษตรกรรมและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น แม้ว่าทรัพยากรธรรมชาติจะเป็นแหล่งอาหาร เชื้อเพลิง พื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์ ยารักษาโรค วัสดุเพื่อการก่อสร้าง แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พื้นที่ต้นน้ำ แหล่งกักเก็บคาร์บอน และความอุดมสมบูรณ์ของดิน แต่จากการเปลี่ยนแปลงนี้ได้เพิ่มภาระประจำวันนอกเหนือจากงานบ้านให้แก่ผู้หญิงชนบท เห็นได้จากการอพยพออกนอกพื้นที่ของผู้ชายจากหมู่บ้านทุ่งยาวในจังหวัดลำพูน ทางภาคเหนือของประเทศไทย ทำให้ผู้หญิงต้องเป็นผู้ดูแลนาสวนผลไม้ ป่าชุมชน ทั้งยังต้องมีบทบาทใหม่ เช่น การต้อนรับผู้มาเยือนชุมชน การเข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคนภายนอก รวมทั้งมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชนและการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับดูแลรักษา และการใช้ป่าชุมชน

ในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา ประเด็นเรื่องบทบาทหญิงชายได้รับความสนใจอย่างมากในแวดวงวนศาสตร์ และมีหลายเหตุการณ์ที่ผู้หญิงได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และจัดการป่าและทรัพยากร ป่าไม้ (องค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ, 2555) หญิงชายมีระดับการพึ่งพาทรัพยากรร่วมที่แตกต่างกัน เพราะผู้หญิงมีโอกาสในการถือครองทรัพย์สินและโอกาสในการสร้างรายได้ น้อยกว่า (อาการ์วาล, 2553) ในหลายๆ กรณี ผู้หญิงชนบทไม่ได้เป็นเจ้าของและไม่ได้เป็นผู้ดูแลที่ดินที่ใช้เพาะปลูก ซึ่งเป็นปัจจัยหลักสำคัญที่นำมาใช้ดำรงชีพ เป็นแหล่งผลิตผลด้านอื่นๆ และเศษซากพืชที่นำมาใช้เป็นเชื้อเพลิงและอาหารสัตว์ (อาการ์วาล, 2537)

การที่ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทในการจัดการป่า นอกจากจะทำให้ผู้หญิงเข้าถึงโอกาสในการใช้ผลผลิตจากป่าแล้ว ผู้หญิงยังช่วยวางกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าที่ชุมชนยอมรับได้ ปรับปรุงประสิทธิภาพของกลไกต่างๆ และอนุรักษ์ป่าไม้ ซึ่งท้ายที่สุดจะนำไปสู่ธรรมาภิบาล การแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม และการเสริมสร้างภาวะผู้นำในสังคม

ข้อมูลจากสำนักจัดการป่าชุมชนของกรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชี้ว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 ได้มีการขึ้นทะเบียนป่าชุมชนทั่วประเทศแล้วเป็นพื้นที่ประมาณ 3,278,155 ไร่ โดยตั้งอยู่ในหมู่บ้าน 8,538 แห่ง ประชากรในประเทศร้อยละ 67.4 อาศัยอยู่ในชนบทซึ่งมีสัดส่วนเป็นผู้หญิงถึงครึ่งหนึ่ง ข้อมูลเหล่านี้บ่งบอกว่าผู้อยู่อาศัยในหมู่บ้านกว่า 8,000 แห่งดังกล่าวพึ่งพาการดำรงชีพและรายได้จากป่าชุมชนไม่มากก็น้อย

ดังนั้น หากการกำหนดโครงการเกี่ยวกับป่าไม้โดยไม่ได้คำนึงถึงมิติหญิงชายอย่างเพียงพอ ย่อมทำให้เกิดความเสี่ยงที่จะผลักดันผู้หญิงเป็นผู้ด้อยโอกาส และเกิดความไม่มั่นคง นอกจากนั้น กรอบนโยบายและโครงการป่าไม้ที่มีอยู่ก็จะไม่เกิดผลใดๆ ขึ้นในพื้นที่

เอกสารฉบับนี้พยายามวิเคราะห์บทบาทเฉพาะของหญิงชาย ความรับผิดชอบ และสิทธิในพื้นที่ศึกษาป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว ซึ่งได้รับการจัดการและอนุรักษ์โดยคนท้องถิ่นตั้งแต่เริ่มมีการตั้งถิ่นฐานในปี พ.ศ. 2458

คณะศึกษาวิจัยได้ใช้กรอบการจัดประเภทการมีส่วนร่วมของ นินา อาการ์วาล มาปรับใช้ในงานศึกษาชิ้นนี้เพื่อนำมาวิเคราะห์ระดับและขอบเขตการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันระหว่างชายและหญิง (ดูตารางที่ 1) โดย อาการ์วาล แบ่งระดับการมีส่วนร่วมจากระดับที่แคบที่สุดไปสู่ระดับที่กว้างที่สุด โดยดูจากการมีปฏิสัมพันธ์ตลอดกระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งวัดได้จากประสิทธิผลและผลสัมฤทธิ์ในการเสริมสร้างความเสมอภาค การเสริมสร้างอำนาจ และความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม (อาการ์วาล , 2545) การสำรวจใช้วิธีการประเมินแบบมีส่วนร่วมอย่างง่ายหลายรูปแบบ อาทิ แผนภาพกิจวัตรประจำวัน การอภิปรายกลุ่มย่อย แผนที่ทรัพยากร และเส้นแกนประวัติศาสตร์

เอกสารชิ้นนี้พยายามจำแนกระดับการมีส่วนร่วมของชายและหญิง บทบาทผู้หญิงในการจัดการและวางระเบียบการใช้ป่าไม้และทรัพยากรป่าไม้ โดยใช้ข้อมูลหลักจากการทำวิจัยภาคสนาม ซึ่งมีผู้ร่วมทำแบบสำรวจกว่า 60 ครัวเรือน หรือ 1 ใน 3 ของประชากรในบ้านทุ่งยาว นอกจากแบบสำรวจครัวเรือนแล้ว ยังมีการศึกษาเชิงลึกในเรื่องของบทบาทการเป็นผู้นำของสตรีอีกด้วย การเก็บข้อมูลทั้งหมดดำเนินการระหว่างเดือนสิงหาคมถึงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2555

ตาราง 1 ประเภทการมีส่วนร่วม

ระดับการมีส่วนร่วม	คุณลักษณะ
การมีส่วนร่วมเพียงแต่ในนาม	เป็นสมาชิกคณะกรรมการป่าชุมชน การมีส่วนร่วมเพียงแค่มีชื่ออยู่เท่านั้น
การมีส่วนร่วมเพียงรับรู้	ผู้หญิงได้รับเพียงการบอกกล่าวถึงผลการตัดสินใจหรือแจ้งให้เข้าร่วมประชุมวางแผนการจัดการป่าชุมชน เช่น การร่างระเบียบ การเตรียมแผนปฏิบัติการและกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
การมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือ	ผู้หญิงให้ความเห็นในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งไม่จำเป็นว่าความเห็นนั้นจะมีผลต่อการตัดสินใจ
การมีส่วนร่วมในกิจกรรมเฉพาะ	ผู้หญิงได้รับการขอหรือเป็นอาสาสมัครทำงานบางอย่าง
การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และดำเนินการ	ผู้หญิงเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นหรือ/และริเริ่มกิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชน เช่น การออกแบบ/ร่างแผนปฏิบัติการ การดำเนินกิจกรรม ดูแลและติดตามผล (อาทิ การลงแรงทำกิจกรรมหนึ่งๆ การบริหารจัดการเงินกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์/ปลูกป่า การแก้ไขความขัดแย้งและติดตามประเมินผล)
การมีส่วนร่วมกำหนด ตรวจสอบ และรับผลในการกระทำ	ผู้หญิงสามารถโน้มน้าวการตัดสินใจของกลุ่มได้ กำหนดทิศทาง ตรวจสอบ และเป็นผู้ได้รับผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำ ผ่านกลไกการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเท่าเทียม

(แหล่งที่มา : อาการ์วาล, 2544)

ภาพรวมของป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว

(ผู้ใหญ่บ้าน) คนแรกของหมู่บ้านทุ่งยาวได้ประกาศเขตป่าต้นน้ำครอบคลุมพื้นที่ 80 ไร่ ในปี พ.ศ. 2466 หลังการก่อตั้งหมู่บ้านไม่ถึง 10 ปี เพื่อเป็นพื้นที่คุ้มครองและแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำ มีการจัดสรรพื้นที่หมู่บ้านเป็นส่วนที่อยู่อาศัย พื้นที่กสิกรรม และป่าชุมชน ซึ่งในเขตป่าชุมชนยังได้แบ่งออกเป็นพื้นที่คุ้มครองและพื้นที่ป่าใช้สอยสำหรับนำไม้และของป่าอื่นๆ มาใช้ สมาชิกหมู่บ้านทุ่งยาวตระหนักว่าป่าชุมชนมีบทบาทต่อการพัฒนาทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน

ในปี พ.ศ. 2530 กรมป่าไม้และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ประสานมายังหมู่บ้านทุ่งยาวเพื่อดำเนินการประกาศเขตพื้นที่ป่าชุมชนให้เป็นวนอุทยานแห่งชาติ โดยจะจัดสรรงบประมาณจำนวน 80,000 บาทให้แก่กองทุนพัฒนาหมู่บ้าน แต่สมาชิกชุมชนต่างรวมตัวกันประท้วงการประกาศเขตวนอุทยานแห่งชาติทับที่ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวและเรียกร้องสิทธิในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งไม่ได้เป็นเพียงแหล่งดำรงชีพและรายได้ แต่ยังเป็นอัตลักษณ์ของผู้คนบ้านทุ่งยาวด้วย

ปัญหาในข้อกฎหมายที่ว่าป่าชุมชนอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ได้หรือไม่ ทำให้ป่าชุมชนที่บริหารจัดการโดยชุมชนที่อาศัยอยู่ในป่าไม่ได้รับการยอมรับทางกฎหมาย แม้ว่าบ้านทุ่งยาวจะมีประวัติศาสตร์การจัดการทรัพยากรป่าไม้มายาวนาน แต่ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวก็ยังคงไม่ได้รับการรับรองทางกฎหมาย เนื่องจากป่าชุมชนแห่งนี้ตั้งอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ (แก่นจันทร์ และ แก้วโชติ, 2547)

แม้ว่าผู้ใช้ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวจะสามารถเข้าถึง จัดการและใช้ประโยชน์ทรัพยากรจากป่า แต่ไม่สามารถใช้ทรัพยากรจากป่าชุมชนหรือผลผลิตจากป่าให้เป็นสินทรัพย์เพื่อค้ำประกันเงินกู้ธนาคาร ปล่อยเช่า หรือนำผลผลิตไปขายเพื่อสร้างรายได้ คณะกรรมการหมู่บ้านทำหน้าที่เป็นผู้บังคับใช้กฎระเบียบและดูแลป่าชุมชน ผู้ที่ฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบการใช้ป่าชุมชนจะถูกมาตรการลงโทษทางสังคมโดยการไม่ให้เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน

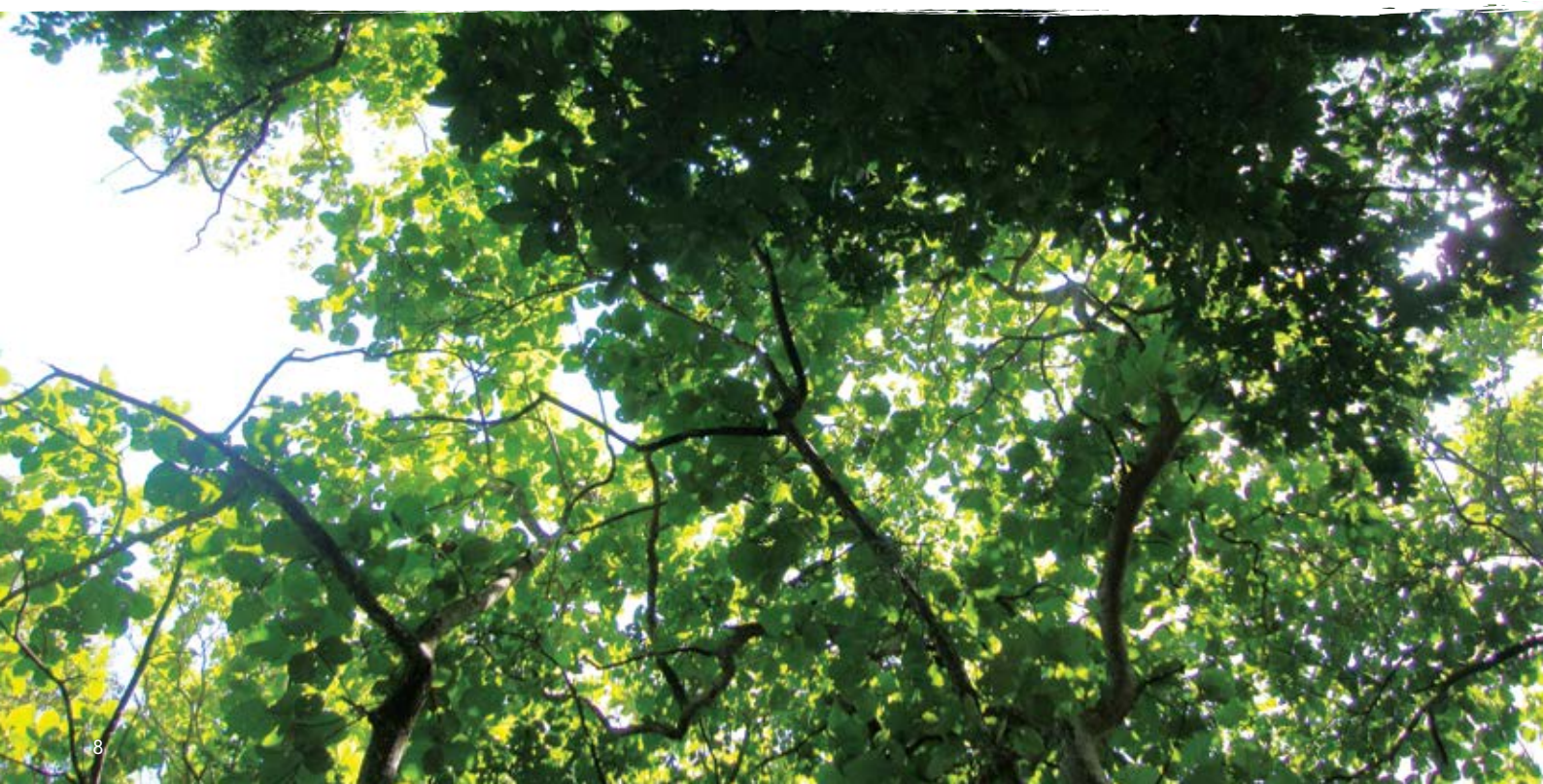
การพูดคุยกับผู้ใช้ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวหลายกลุ่ม แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีทัศนคติที่ดีต่อการใช้สิทธิตามจารีตประเพณีของผู้หญิงและผู้ชาย แต่เนื่องจากการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านไม่ได้รับการรับรองจากทางการและไม่มีกฎหมายป่าชุมชนมารองรับ จึงเกิดความขัดแย้งกันขึ้นในชุมชน โดยเฉพาะในเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดิน (พบร่มเย็น, 2554)

ในอดีต ชาวบ้านทุ่งยาวทุกคนรวมทั้งผู้หญิง ต้องลงชื่อในเอกสารยินยอมให้มีการขยายพื้นที่ป่าชุมชน ยอมรับระเบียบการใช้ป่าชุมชน และกำหนดแนวเขตให้ชัดเจน เนื่องจากในขณะนั้นยังไม่มีคณะกรรมการที่มีหน้าที่บังคับใช้ระเบียบป่าชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนเพิ่งตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2542 นี้เอง โดยอยู่ภายใต้โครงสร้างการบริหารจัดการหมู่บ้าน

ด้วยตระหนักถึงความเชื่อมโยงระหว่างการมีส่วนร่วมของผู้หญิงและการจัดการป่าที่ดีขึ้น กลุ่มสตรีบ้านทุ่งยาวจึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องแก้ปัญหาเรื่องความสมดุลของบทบาทหญิงและชายในการมีส่วนร่วมกับกลไกต่างๆ ทั้งระดับท้องถิ่นและภูมิภาค ปัจจุบันคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว ซึ่งใช้กลไกเดียวกับคณะกรรมการหมู่บ้าน บริหารจัดการพื้นที่ป่า 2,500 ไร่ โดยคณะกรรมการประกอบด้วยผู้หญิงถึง 12 คน หรือ 1 ใน 3 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมด และ ในปี พ.ศ. 2542 กลุ่มสตรีบ้านทุ่งยาวจึงส่งสมาชิกเข้าไปเป็นคณะกรรมการป่าชุมชนจังหวัดลำพูนในฐานะตัวแทนจากคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว

คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวได้พัฒนากฎระเบียบที่บังคับใช้กับหญิงและชายอย่างเสมอภาคและเท่าเทียม คณะกรรมการสามารถแก้ปัญหาเรื่องการฝ่าฝืนระเบียบได้ในระดับที่น่าพอใจ ซึ่งเป็นผลมาจากการมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งและกระตือรือร้นของสมาชิกผู้หญิงหลายคนด้วยกัน (แก่นจันทร์ และ แก้วโชติ, 2547)

ความพยายามของชุมชนท้องถิ่นในการควบคุมและบังคับกฎระเบียบป่าอย่างเท่าเทียมและยั่งยืนของสมาชิกป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวทำให้ชุมชนนี้ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรต่างๆ และได้ริเริ่มกิจกรรมอื่นๆเพื่อการจัดการป่าอย่างยั่งยืนเพิ่มเติมอีกมากมาย

บทบาทหญิงชาย ความรับผิดชอบ และสิทธิ

การจำแนกบทบาท ความรับผิดชอบ สิทธิ ความรู้ แนวทางปฏิบัติและทักษะของผู้ชายกับผู้หญิงในการจัดการและใช้ทรัพยากรจากป่าของบ้านทุ่งยาว แสดงให้เห็นว่าทั้งชายและหญิงเข้าร่วมกิจกรรมป่าชุมชนอย่างแข็งขัน ทั้งร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมลงมือทำ

ผู้หญิงให้ความสนใจกับการปกป้องความรู้ดั้งเดิม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อทางจิตวิญญาณ และพิธีกรรมที่เกี่ยวกับป่า เก็บรวบรวมกฎการคุ้มครองและอนุรักษ์ป่าตามจารีตประเพณีของหมู่บ้าน บริหารจัดการกองทุน และสนับสนุนให้ชาวบ้านมีสิทธิในการครอบครองผลผลิตจากป่าที่ไม่ใช่เนื้อไม้ นอกจากนั้นยังร่วมเดินลาดตระเวนสำรวจตรวจตรา ป่าและรายงานการละเมิดกฎระเบียบป่าชุมชนต่อคณะกรรมการมาโดยตลอดอีกด้วย

ในทางกลับกัน กิจกรรมที่ผู้ชายมักจะทำ เช่น การจับแมลงมีพิษในป่าตอนกลางคืน และการค้นหาเส้นทางเดินป่าใหม่ๆ ที่ไกลขึ้น เคร่งครัดเรื่องการบังคับใช้ข้อตกลงและกฎหมายที่เกี่ยวกับการทำไม้ การตัดไม้ในพื้นที่ที่กำหนด และรับหน้าที่ลาดตระเวนป่า

จากการสำรวจพบว่าสตรีบ้านทุ่งยาวมีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีพอย่างยั่งยืนโดยเป็นผู้ดูแลให้ครอบครัวมีความมั่นคงทางอาหาร ผู้หญิงมักจะนำผลิตภัณฑ์ที่ได้จากป่ามาบริโภคในครัวเรือน แล้วจึงนำส่วนที่เหลือไปขาย ภาคผนวกที่ 1 แสดงตัวอย่างการแบ่งบทบาทและความรับผิดชอบของผู้หญิงและผู้ชายในการเก็บหาของป่าชนิดต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นผัก ผลไม้ และแมลง ทั้งเพื่อการยังชีพและเพื่อขาย

ผู้หญิงในชุมชนนี้มีความรู้เรื่องการค้าขายผลิตภัณฑ์จากป่ามากกว่าผู้ชาย ผู้หญิงเป็นคนนำของป่าเช่น ผัก อาหารป่า ที่สมาชิกผู้ชายหามาได้ไปขาย จนเริ่มมีความเชี่ยวชาญมากขึ้นถึงขนาดสร้างสายสัมพันธ์และสร้างเครือข่ายพ่อค้าแม่ค้าทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับจังหวัด

การสำรวจระดับครัวเรือนพบว่าผู้หญิงในชุมชนมีรายได้จากการขายผักและผลิตภัณฑ์จากป่าที่เป็นส่วนเกินความต้องการเพื่อการบริโภคในครัวเรือน รวมแล้วประมาณ 500,000 - 615,000 บาทต่อปีแม้ว่าผู้หญิงจะใช้ผลิตภัณฑ์จากป่าเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก แต่ก็ถือว่าผลผลิตจากป่าเป็นแหล่งรายได้เสริมที่สม่ำเสมอด้วย การคำนวณมูลค่าของผลผลิตจากป่าชุมชนอย่างง่ายๆ พบว่ามีมูลค่าประมาณ 910,000 บาทต่อปี (แก่นจันทร์ และ แก้วโชติ, 2547)

ความรู้ดั้งเดิมของผู้หญิงในการเก็บของป่า เช่น เห็ด พืชผัก ผลไม้ป่า ยาสมุนไพร และไข่มดแดงบ่งบอกว่าผู้หญิงมีความเข้าใจเรื่องผลกระทบของสภาวะอากาศที่มีต่อผลผลิตจากป่า ตัวอย่างแนวทางปฏิบัติที่ดีในการจัดการป่าอย่างยั่งยืนเพื่อการดำรงชีพและสุขภาวะของชุมชนเห็นได้จากการเคารพกฎระเบียบป่าชุมชนเกี่ยวกับการเก็บหาของป่า เช่น การห้ามเก็บกล้วยไม้ป่า ห้าม จุดไฟเผาเพื่อเก็บไข่มดแดง เป็นต้น (ดูกรณีตัวอย่างที่ 1)

ตาราง 2 ปริมาณผลผลิตจากป่าและรายได้จากการเก็บของป่าต่อปีโดยประมาณของหมู่บ้านทุ่งยาว

รายการ	ปริมาณเก็บเกี่ยว	ราคาตลาด	รวม (บาท)
ไข่มดแดง	2,823 กิโลกรัม	100 ต่อกิโลกรัม	282,300
เห็ด	5,617 กิโลกรัม	10-150 ต่อกิโลกรัม	327,987
หน่อไม้	73 กิโลกรัม	10-15 ต่อกิโลกรัม	940
ผลไม้ต่างๆ	-	-	17,825
พืชอาหาร	1,093 กิโลกรัม	80-140 ต่อกิโลกรัม	114,020
กบ-เขียด-ปลา	662 กิโลกรัม	40-80 ต่อกิโลกรัม	46,340
ใบตองตึง	1,260 ใบ	1.50 ต่อใบ	1,890
แมงต่างๆ	-		55,670
อื่นๆ	-		61,520
รวม			908,492

(แหล่งที่มา: แก่นจันทร์ และ แก้วโชติ, 2547)

กรณีที่ 1 – การแบ่งงานตามบทบาทหญิงชาย

“ถ้าคณะกรรมการหมู่บ้านมีการประชุมเรื่องป่าชุมชน แม่จะเข้าร่วมประจำ เพราะแม่เป็นคนหนึ่งที่ใช้ประโยชน์จากป่าจึงรู้จักป่าและของป่าดี ป่าเป็นแหล่งยังชีพ และเราอยากให้ป่าอยู่ไป”

รัชนี
กันยายน พ.ศ. 2555

ผจญและรัชนี สามีภรรยาช่วยกันทำมาหากินแต่ก็มีบทบาทและหน้าที่ต่างกันทั้งในบ้าน ตลาด และชุมชน ซึ่งในหลายๆ กรณี ความรับผิดชอบร่วมกันนี้ก็แตกต่างไปจากบทบาทของหญิงชายที่สังคมไทยรับรู้มาแต่เดิมด้วย ทั้งสองได้พิสูจน์ว่า การยอมรับและความเข้าใจในบทบาทและความรับผิดชอบที่แตกต่างของผู้หญิงและผู้ชาย จะทำให้ทั้งหญิงและชายทำงานเสริมซึ่งกันและกันได้เป็นอย่างดี ซึ่งทำให้ชีวิตครอบครัวดำเนินไปอย่างราบรื่น

รัชนีมีหน้าที่เอาของป่าที่หามาได้ไปขาย และจัดการรายได้ครัวเรือน เวลาที่มีงานในหมู่ บ้าน ทั้งผจญและรัชนีจะมีส่วนร่วมต่างกันไปขึ้นอยู่กับกิจวัตรและภาระงานของแต่ละคน

รัชนียังมีหน้าที่ดูแลให้ผลผลิตที่เก็บเกี่ยวจากป่าและในแปลงปลูกเพียงพอสำหรับการบริโภคในครัวเรือนและขายในชุมชน รายได้จากการขายของป่า ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเห็ดชนิดต่างๆ และไข่มดแดง ถือเป็นรายได้เสริมของครอบครัว โดยเฉลี่ยรัชนีมีรายได้ประมาณ 15,000-30,000 บาทต่อปีจากการขายเห็ดและไข่มดแดง ไม่รวมของป่าอื่น ๆ ซึ่งเก็บขายได้อีกด้วย

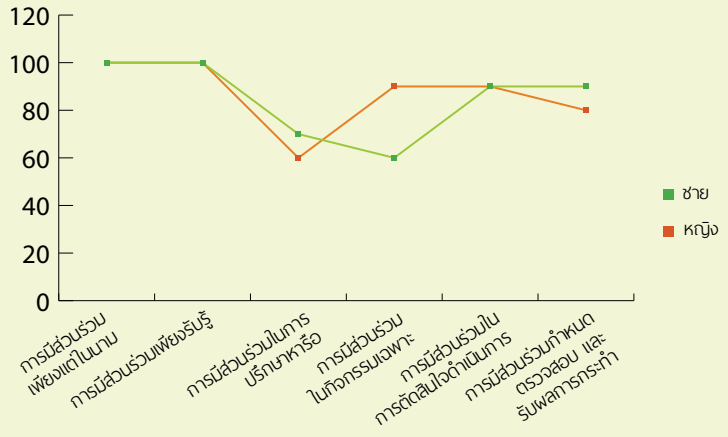
รัชนีเล่าว่าการเก็บไข่มดแดงแต่เดิมใช้วิธีจุดไฟเผาไม้ไผ่เพื่อไล่มดแดง แต่ในที่สุดก็พบว่าการทำเช่นนั้นทำลายต้นไม้ซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของมดแดง หลังจากนั้นชาวบ้านจึงเปลี่ยนมาใช้แป้งมันสำปะหลังเทรอบๆ โคนต้นไม้แทน แป้งมันทำให้มดหนีออกไปชั่วคราวและสามารถเข้าไปเก็บไข่มดแดงได้ เมื่อปล่อยทิ้งไว้ ลมจะพัดแป้งมันหมดไปเอง มดแดงก็จะกลับเข้ามาเพื่อดำเนินวัฏจักรชีวิตต่อไป ด้วยวิธีนี้ ทั้งต้นไม้และมดแดงก็จะไม่ถูกทำลาย เท่ากับว่าคนเก็บไข่มดแดงได้ช่วยรักษาระบบนิเวศป่าไปพร้อมๆ กับเลี้ยงชีพได้อย่างยั่งยืน

รัชนีและชาวบ้านทุ่งยาวที่เป็นผู้ใช้ป่าชุมชน ยังมีบทบาทสำคัญในการวางระเบียบและส่งเสริมการอนุรักษ์พืชสมุนไพร ยารักษาโรค กล้วยไม้ป่า หน่อไม้ และพืชผักผลไม้ป่าต่างๆ รัชนีจะแจ้งข่าวไปยังคณะกรรมการป่าชุมชนเสมอเมื่อพบเจอผู้บุกรุกหรือผู้ละเมิดระเบียบการใช้ป่าชุมชน

การมีส่วนร่วมของผู้หญิงในกิจกรรมที่เกี่ยวกับป่าชุมชน

การแบ่งงานกันระหว่างหญิงและชายเห็นได้ชัดกิจกรรมหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการเตรียมงานพิธีกรรมต่างๆ การระดมทุน หรือการจัดงานเลี้ยงต่างๆ และยังมีตัวอย่างมากมายที่พิสูจน์ให้เห็นถึงความสนใจและความสามารถของผู้หญิงบ้านทุ่งยาวในการเข้าร่วมกิจกรรมป่าชุมชน ในแต่ละปี ผู้หญิงจากกลุ่มต่างๆ จะเข้าร่วมกิจกรรมมากมาย เช่น การลาดตระเวน การป้องกันไฟป่า การรักษาแหล่งเพาะพันธุ์ การฟื้นฟูป่า การบังคับใช้กฎและระเบียบเกี่ยวกับผลผลิตที่ไม่ใช่ไม้ การเก็บข้อมูลคนที่ฝ่าฝืนระเบียบและการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความรู้ในท้องถิ่น

กราฟ 1: ประเภทการมีส่วนร่วมของผู้หญิงและผู้ชายในบ้านทุ่งยาว

ตามที่ได้อธิบายไว้ในวิธีวิจัย งานศึกษานี้ใช้หลักการแบ่งประเภทการมีส่วนร่วมของ อาการ์วาล (อาการ์วาล , 2544) เพื่อจำแนกระดับการมีส่วนร่วมของชายและหญิงในกิจกรรมที่เกี่ยวกับป่าชุมชน ผลการศึกษาไม่พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญระหว่างหญิงชาย ในระดับการมีส่วนร่วมเพียงแต่ในนาม การมีส่วนร่วมเพียงรับรู้ และการมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือ (ดูกราฟที่ 1) ในส่วนของการปรึกษาหารือ สมาชิกคณะกรรมการ, ผู้ใช้ป่าชุมชน, และสมาชิกคนอื่นๆ ต่างขอคำปรึกษาจากผู้รู้ทั้งหญิงและชายอย่างเท่าเทียมกัน

อย่างไรก็ตาม ระดับของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมเฉพาะอย่างและการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และดำเนินการของหญิงและชายนั้นแตกต่างกันอย่างชัดเจน ผลการสำรวจชี้ว่าผู้หญิงที่ตอบแบบสอบถามเกือบ ร้อยละ 90 ตอบว่าเข้าร่วมกิจกรรมหรือมีบทบาทในกิจกรรมป่าชุมชนอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสนใจและการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมป่าชุมชนหลายระดับและหลายประเภท

ในส่วนของการมีส่วนร่วมกำหนด ตรวจสอบ และรับผลในการกระทำซึ่งเป็นระดับการมีส่วนร่วมสูงสุดตามแนวทางของ อาการ์วาล ข้อมูลที่ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ผู้ชายมีส่วนร่วมในระดับนี้มากกว่าผู้หญิง โดยผู้ชายถึงร้อยละ 90 ตอบว่าตนเข้าร่วมในการตัดสินใจ และดำเนินการ

การศึกษาพบว่า กิจกรรมทช่วยเสริมศักยภาพบุคคล เช่น การใช้ความคิดริเริ่ม การแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง การจัดฝึกอบรมและประสานงานกับองค์กรภายนอกมักจะดำเนินการโดยสมาชิกผู้ชายของชุมชน แต่ก็มีหลายกรณีที่สมาชิกกลุ่มแม่บ้านทุ่งยาวมีบทบาทเป็นผู้นำ เช่น ในกรณีของภาคี วรรณสัก (ดูกรณีศึกษาที่ 2)

กรณีที่ 2 – ผู้ผลักดันการเปลี่ยนแปลง

"ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวไม่ใช่แค่ป่าผืนหนึ่ง แต่เป็นสิ่งที่บอกตัวตนของคนบ้านทุ่งยาว ป่าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเฮา เฮาอยากให้คนรุ่นหลังรับรู้และจดจำไว้"

– ภาคี วรรณสัก
กันยายน พ.ศ. 2555

แม่ภาคี วรรณสัก เป็นผู้นำกลุ่มสตรีบ้านทุ่งยาวคนแรก ซึ่งก่อตั้งขึ้นในปีพ.ศ. 2520 โดยการริเริ่มของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย เธอยังจำได้ถึงความรู้สึกประหม่าที่ต้องมารับบทบาทเป็นผู้นำกลุ่ม แม่ภาคีเล่าว่า ในช่วง 10 ปีแรกของการก่อตั้ง ทางกลุ่มได้ส่งตัวแทนเข้าร่วมกิจกรรมฝึกอาชีพต่างๆ ตามคำสั่งของหน่วยงานรัฐ แต่หลังจากนั้นสมาชิกในกลุ่มเริ่มตระหนักว่ากิจกรรมเหล่านั้นไม่ได้ช่วยเพิ่มรายได้ให้ครอบครัวแต่อย่างใด

หลังจากนั้นไม่กี่ปี คณะกรรมการองค์กรพัฒนาเอกชนของไทยเพื่อการปฏิรูปเกษตร- กรรมและพัฒนาชนบทได้เลือกบ้านทุ่งยาวเป็นพื้นที่ทำกิจกรรม แม่ภาคีและสมาชิกกลุ่มสตรีจึงเริ่มมีบทบาทและมีหน้าที่เข้าร่วมการประชุม รวมทั้งมีส่วนในกระบวนการตัดสินใจต่างๆ ปัจจุบันผู้หญิงในหมู่บ้านทุ่งยาวกว่าร้อยละ 90 เป็นสมาชิกกลุ่ม ซึ่งแบ่งเป็นกลุ่มย่อยๆ อีกหลายกลุ่มและมีเงินทุนหมุนเวียนกว่า 350,000 บาท สมาชิกกลุ่มบอกเล่าว่าพวกเธอรู้สึกว่าตัวเองมีศักยภาพและความมั่นใจเพิ่มขึ้น ทั้งยังประสบความสำเร็จในการโน้มน้าวการตัดสินใจของคณะกรรมการป่าชุมชนด้วย

ใน พ.ศ. 2530 กรมป่าไม้ประกาศให้พื้นที่ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวเป็นเขตวนอุทยานแห่งชาติ ซึ่งกลุ่มสตรีได้รวมตัวกันคัดค้านอย่างเข้มแข็ง พวกเธอร่วมประท้วงบนท้องถนนกับชาวบ้านคนอื่นๆ เพื่อเรียกร้องสิทธิของคนท้องถิ่น และจัดทำงานวิจัยพื้นบ้านรวบรวมมูลค่าผลผลิตอาหารจากป่า เพื่อให้สมาชิกชุมชนและหน่วยงานภาครัฐเล็งเห็นถึงมูลค่าที่บ้านทุ่งยาวได้รับจากป่า แม่ภาคีเชื่อว่าการประท้วงของกลุ่มสตรี และการนำเสนอมีผลการเก็บข้อมูลพื้นบ้านทำให้เจ้าหน้าที่รัฐตระหนักว่าคนท้องถิ่นมีสิทธิในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งป่าด้วยตนเอง

ด้วยวัย 65 ปี แม่ภาคียังคงทำงานอย่างกระฉับกระเฉง นอกจากงานบ้านที่ต้องทำทุกวันแล้ว เธอยังเป็นวิทยากรให้แก่คณะกรรมการและเครือข่ายต่างๆ และทำงานร่วมกับกลุ่มต่างๆ ในชุมชนอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยเพื่อให้เกิดการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน และให้มีการบังคับใช้กฎและสิทธิตามจารีตประเพณีอย่างเหมาะสม ตัวอย่างเช่นเมื่อต้นปี พ.ศ. 2555 แม่ภาคีได้แนะนำและช่วยเหลือให้สมาชิกกลุ่มรายงานคณะกรรมการป่าชุมชนว่าพบท่อนไม้สักที่ตัดจากป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว แม่ภาคีระดมความเห็นกับกลุ่มสตรีแม่บ้านเพื่อระงับการนำท่อนไม้สักไปขาย แต่ยังคงเก็บไว้เป็นอนุสรณ์เตือนใจแก่คนรุ่นหลัง โดยการสลักพระพุทธรูปบนในท่อนไม้และตั้งไว้ที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

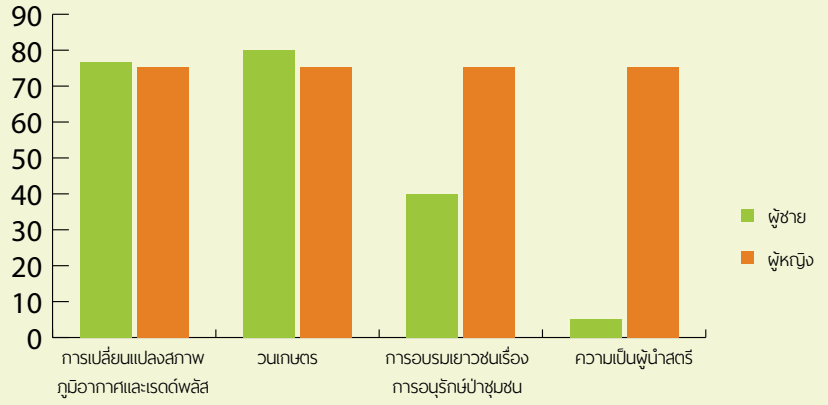
ในฐานะผู้นำกลุ่ม แม่ภาคีสนับสนุนการใช้สิทธิตามจารีตประเพณีและมาตรการอนุรักษ์ป่า เพื่อให้เยาวชนบ้านทุ่งยาวเข้าใจและเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ในช่วงเวลาว่างเธอจึงมักใช้เวลาอยู่กับเด็กๆและเยาวชน เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวประเพณี พิธีกรรม การอนุรักษ์ป่า และวิถีดั้งเดิมของคนในชุมชน

แม่ภาคีเป็นเสมือนเสาหลักของชาวบ้านหญิงและชายแห่งบ้านทุ่งยาว ซึ่งเชื่อว่าธรรมาภิบาลป่าไม้เป็นเรื่องของการปกป้องผืนผ่าโดยให้คนท้องถิ่นมีสิทธิได้รับความเป็นธรรมทางสังคมและมีวิถีชีวิตอย่างยั่งยืน

ผู้หญิงบ้านทุ่งยาวมีบทบาทสำคัญในการจัดการ อนุรักษ์ป่าชุมชนและทรัพยากร โดยสืบต่อมรดกทางวัฒนธรรม พิธีกรรมและแนวทางปฏิบัติดั้งเดิมไว้ในกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งการบังคับใช้กฎระเบียบอย่างเหมาะสมกับยุคสมัยด้วย สมาชิกผู้หญิงมีบทบาทหลากหลาย เช่น เป็นผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน ผู้ดูแลสิ่งแวดล้อม นักวิจัยท้องถิ่น ผู้ตัดสินใจ ผู้ให้คำแนะนำ ฯลฯ ส่งผลให้บ้านทุ่งยาวได้รับการยอมรับในฐานะต้นแบบป่าชุมชนมากยิ่งขึ้น และนำไปสู่การเรียนรู้ด้านการมีส่วนร่วมของผู้หญิงกับผู้มีส่วนได้เสียอื่นด้วย

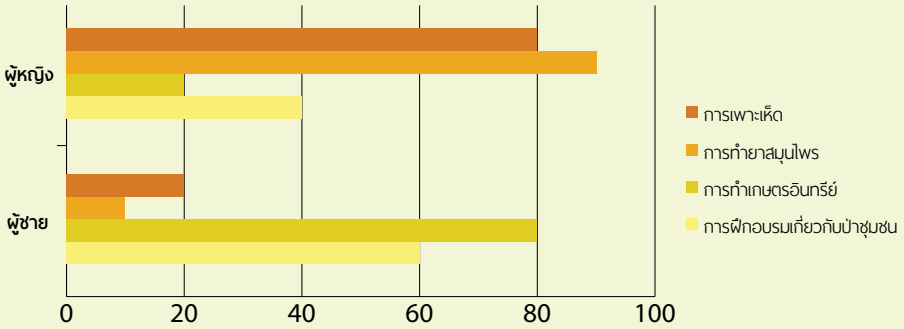
ผู้หญิงบ้านทุ่งยาวต้องการการสนับสนุนจากเครือข่ายและองค์กรต่างๆ ในการเสริมสร้างศักยภาพ โดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับป่าในปัจจุบัน เช่น การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและเรดด์พลัส เพื่อที่ว่าจะได้สามารถนำเสนอความคิดเห็นและเข้าร่วมยุทธศาสตร์ โครงการ และนโยบายป่าไม้ได้ในทุกระดับ

กราฟ 2: ความประสงค์ของผู้ชายและผู้หญิงในการเข้าร่วมโครงการฝึกอบรม

กราฟที่ 2 แสดงให้เห็นว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ (ร้อยละ 90-95) มีความสนใจในการฝึกอบรมด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของชุมชนและเรดด์พลัส รวมทั้งวนเกษตร นอกจากนั้น ผู้ตอบแบบสอบถามยังกระตือรือล้นที่จะเข้าร่วมโครงการเสริมสร้างความรู้ต่างๆ หากโครงการเหล่านั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อปกป้องป่าชุมชนของตนจากความเสื่อมโทรมและการทำลายป่า และเพื่อปรับปรุงความเป็นอยู่ให้ดียิ่งขึ้น ในทางกลับกันจะเห็นได้ว่าผู้ตอบแบบสอบถามชายให้ความสนใจต่อการมีส่วนร่วมฝึกอบรมเยาวชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนและความเป็นผู้นำของสตรีน้อยกว่า

กราฟ 3: การมีส่วนร่วมการฝึกอบรมตามเพศ

กราฟที่ 3 แสดงความแตกต่างในการมีส่วนร่วมการฝึกอบรมตามเพศ ผู้หญิงส่วนมากเข้าร่วมการอบรมทำยาสมุนไพร (ร้อยละ 95) และการเพาะเห็ด (ร้อยละ 80) ส่วนผู้ชายเลือกการทำเกษตรอินทรีย์ (ร้อยละ 80) และการฝึกอบรมเกี่ยวกับป่าชุมชน ที่ผ่านมายังไม่มีการจัดฝึกอบรมเรื่องเรดด์พลัสและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศแต่อย่างใด

สมาชิกบางคนในกลุ่มสตรีที่เคยประสานงานร่วมกับศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า (รีคอฟ) กล่าวว่า ผู้หญิงบ้านทุ่งยาวต้องการให้จัดฝึกอบรมเกี่ยวกับป่าชุมชน โดยกลุ่มสตรีได้ช่วยจัดการปรึกษาหารือกับผู้มีส่วนได้เสียกลุ่มต่างๆ ในระดับรากหญ้าเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ผู้หญิงในเครือข่ายป่าชุมชนของประเทศไทย

ผู้หญิงบ้านทุ่งยาวมีประสบการณ์มากมายให้ผู้อื่นได้เรียนรู้ จึงจำเป็นต้องสนับสนุนกลุ่มผู้หญิงเหล่านี้ให้ได้ร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยนกับองค์กรภาคประชาสังคม แนวร่วม เครือข่าย ผู้ปฏิบัติงาน และผู้กำหนดนโยบายอย่างสม่ำเสมอ ในระยะยาว การพูดคุยแลกเปลี่ยนเช่นนี้จะช่วยพัฒนานโยบายป่าไม้ โครงการและกรอบการลงทุนด้านป่าไม้ที่คำนึงถึงบทบาทของหญิงชาย

บทสรุป

ซึ่งจำแนกข้อมูลตามเพศและตัวแปรทางสังคมที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เพื่อหาอุปสรรคทางสังคมที่ขัดขวางการมีส่วนร่วมของผู้หญิง ทั้งในระดับท้องถิ่นและการจัดทำนโยบายป่าไม้และกระบวนการตัดสินใจในระดับชาติและภูมิภาค

อุปสรรคที่ขัดขวางการมีส่วนร่วมของผู้หญิงจะต้องได้รับการแก้ไข ด้วยการพัฒนาแนวทางและยุทธศาสตร์เพื่อสร้างความชัดเจนในเรื่องของสิทธิและการปกป้องสิทธิของทั้งหญิงและชาย เพื่อเอื้อให้คนท้องถิ่นมีวิถีชีวิตที่ดีขึ้นอย่างยั่งยืน

บ้านทุ่งยาวแตกต่างจากชุมชนอื่นๆ ที่อาศัยอยู่ในป่าของประเทศกำลังพัฒนา เพราะที่นี่เป็นชุมชนหนึ่งที่มีการจัดการป่าชุมชนดำเนินไปบนความเสมอภาคระหว่างหญิงและชายในแง่ของการมีส่วนร่วม การมีสิทธิ และการแบ่งปันผลประโยชน์ ทุกครอบครัวในหมู่บ้านแห่งนี้ต่างมีเรื่องราวที่สร้างแรงบันดาลใจ ซึ่งเป็นบทเรียนที่มีค่ายิ่งสำหรับนักพัฒนา นักวิจัย วิทยากร ผู้กำหนดนโยบาย เครือข่ายและวงเสวนาต่างๆ การมีส่วนร่วมของสมาชิกผู้หญิงของป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวในการจัดการและอนุรักษ์ฟื้นป่าและทรัพยากรจากป่าได้เป็นแรงกระตุ้นให้ชุมชนอื่นที่พึ่งพาป่าทั่วประเทศไทยและต่างประเทศสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุมขึ้นในชุมชนของตน

อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของผู้นำสตรีบ้านทุ่งยาวไม่ได้หมายความว่าที่ผ่านมาสมาชิกผู้หญิงทุกคนได้รับการเสริมศักยภาพให้สามารถปกป้องสิทธิและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นได้อย่างเสมอเหมือนและเท่าเทียมกัน ดังนั้น จึงยังมีความจำเป็นที่จะต้องเลือกสรรผู้ที่สนใจพัฒนาปรับปรุงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของตนโดยการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนและสนับสนุนให้ทั้งหญิงและชายได้พัฒนาศักยภาพของตนเอง

การศึกษาชิ้นนี้พบว่าสมาชิกผู้หญิงของคณะกรรมการป่าชุมชนต้องการการสนับสนุนเพื่อเสริมสร้างศักยภาพในประเด็นที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การปรับตัวของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เรดด์พลัส และวนเกษตร เช่นเดียวกับ สมาชิกผู้ชายจำนวนหนึ่งที่ให้ความสนใจเข้าร่วมการฝึกอบรมเรื่องวิสาหกิจที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้และกลไกทางการตลาดของผลผลิตที่ไม่ใช่เนื้อไม้

การศึกษานี้ยังแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องพิจารณามิติต่างๆ ไม่เพียงแต่จำนวนของผู้หญิงและผู้ชายในกลุ่มผู้ใช้ป่าชุมชน แต่รวมถึงการเป็นตัวแทนในคณะกรรมการป่าชุมชน การเข้าร่วมในโครงการเสริมสร้างศักยภาพ การลงทุนด้านป่าไม้ และโครงสร้างองค์กร

บทบาท ความรับผิดชอบ ทักษะ ความรู้ดั้งเดิมและภูมิปัญญาที่แตกต่างของหญิงและชายในการจัดการป่าชุมชนควรนำมาประกอบการพัฒนานโยบายป่าไม้และโครงการเกี่ยวกับป่าเพื่อให้เกิดการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมและความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม

ภาคผนวกที่ 1: ตัวอย่างการเก็บหาผลผลิตจากป่าที่ไม่ใช่ไม้ตามเพศ

เดือน	ประเภท	ตัวอย่างผลผลิต		ผู้เก็บหา	
		ภาษาอังกฤษ	ภาษาไทย	ช	ญ
มกราคม-เมษายน	พืชผัก	Hog plum leaves	ใบมะกอก	•	•
		Cassod tree	ผักขี้เหล็ก		•
		Vegetable fern	ผักกูด		•
		Sweetleaf bush	ผักหวาน		•
		Glochidion eriocarpum	ต้นไคร้มด		•
		Curcuma aeruginosa	ผักดอกอาว		•
		Ivy gourd	ผักตำลึง		•
		Spike moss	ผักพ่อค้าตีเมีย		•
		Bamboo shoot	หน่อไม้		•
	สัตว์	Red ant eggs	ไข่มดแดง	•	•
		Indochinese rat snake	งูสิงห์	•	
	แมลง	Scorpion	แมงป่อง	•	
		Centipede	ตะขาบ	•	
พฤษภาคม-สิงหาคม	พืชผัก	Hog plum leaves	ใบมะกอก	•	•
		Cassod tree	ผักขี้เหล็ก		•
		Vegetable fern	ผักกูด		•
		Sweetleaf bush	ผักหวาน		•
		Glochidion eriocarpum	ต้นไคร้มด		•
		Curcuma aeruginosa	ผักดอกอาว		•
		Ivy gourd	ผักตำลึง		•
		Spike moss	ผักพ่อค้าตีเมีย		•
		Bamboo shoot	หน่อไม้		•
		Termite mushroom	เห็ดโคน	•	•
		Earth stars mushroom	เห็ดถอบ	•	•
		Turmeric Sajor Caju	เห็ดขมิ้น		•
		Wild mango	มะม่วงป่า	•	
กันยายน-ธันวาคม	พืชผัก	Hog plum leaves	ใบมะกอก	•	•
		Cassod tree	ผักขี้เหล็ก		•
		Morning glory	ผักบุ้ง		•
		Ivy gourd	ผักตำลึง		•
		Glochidion eriocarpum	ต้นไคร้มด		•
		Termite mushroom	เห็ดโคน		•
		Earth stars mushroom	เห็ดถอบ	•	•
		Turmeric Sajor Caju	เห็ดขมิ้น	•	•
		Other local mushroom	เห็ดผ้า, เห็ดหน้าม่อย, เห็ดปุ่มหมู, ฯลฯ	•	•
	แมลง	Wasp	ต่อ	•	
		Scorpion	แมงป่อง	•	
		Centipede	ตะขาบ	•	
	ผลไม้ป่า	Indian gooseberry	มะขามป้อม	•	•
		Siamensis Scheff/ Annonaceae	นมแมว		

(แหล่งที่มา: เดชา, 2551)

บรรณานุกรม

เฉลียว แก่นจันทร์ และเจษฎา แก้วโชติ, 2547. ชุมชนกับการอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ, แนวโน้มการจัดการป่าชุมชนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอกสารงานวิจัย ลำดับที่ 14, ธันวาคม พ.ศ. 2547, เครือข่ายป่าเอเชีย.

ลักคณา พบร่มเย็น, 2554. สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ: กรณีป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาวะ และมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ. http://k-rc.net/imageupload/23902/C_Tongyouw.pdf (เยี่ยมชมเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2555)

องอาจ เดชา, 2551. ทุ่งยาวมาร์เก็ต ตลาดนี้ไม่ใช้เงิน: กลุ่มผู้หญิงแห่งทุ่งยาว หน่วยป้องกันความมั่นคงทางอาหารของชุมชน, สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ ประเทศไทย.

Agarwal, B., 2010. Gender and Green Governance: The Political Economy of Women's Presence within and beyond Community Forestry. Oxford University Press, UK.

Agarwal, B., 2001. Participatory Exclusion, Community Forestry and Gender. An Analysis for South Asia and a Conceptual Framework. World Development, 29 (10): 1623-1648.

Agarwal, B., 1994. A Field of One's Own: Gender and Land Rights in South Asia. Cambridge. Cambridge University Press, UK.

FAO, 2012. Forests and Gender in a Changing Environment. Asia-Pacific Forests and Forestry to 2020: Forest Policy Brief 08.

Upadhyay, B., 2005. Women and Natural Resources Management: Illustrations from India and Nepal. Natural Resources Forum 29 (2005), United Nations, Blackwell Publishing Ltd.

RECOFTC's mission is to enhance capacities for stronger rights, improved governance and fairer benefits for local people in sustainable forested landscapes in the Asia and the Pacific region.

RECOFTC holds a unique and important place in the world of forestry. It is the only international not-for-profit organization that specializes in capacity development for community forestry. RECOFTC engages in strategic networks and effective partnerships with governments, nongovernmental organizations, civil society, the private sector, local people and research and educational institutes throughout the Asia-Pacific region and beyond. With over 25 years of international experience and a dynamic approach to capacity development – involving research and analysis, demonstration sites and training products – RECOFTC delivers innovative solutions for people and forests.

RECOFTC – The Center for People and Forests
P.O. Box 1111
Kasetsart Post Office
Bangkok 10903, Thailand
Tel (66-2) 940-5700
Fax (66-2) 561-4880
info@recoftc.org
www.recoftc.org

Printed on recycled paper